

Ο άλλος Θεός, ο Θεός ως Άλλος κι ο Θεός των άλλων:

Ζητούμενα και προαπαιτούμενα
μιας απόπειρας θρησκευτικού επαναγραμματισμού της
ελληνικής κοινωνίας

Μιχαήλ Α. Ζαφειρίου

Διδάκτωρ Θεολογίας – Βυζαντινολόγος

Προϊστάμενος Εκπαιδευτικών Θεμάτων Διεύθυνσης
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Θεσσαλονίκης

e-mail: zafeirioumic@gmail.com

Οι αντιδράσεις και η επιχειρηματολογία βασικών, απο τους εμπλεκόμενους στο σχετικό διάλογο, φορέων, που ακολούθησαν την παρουσίαση και εφαρμογή των νέων Προγραμμάτων Σπουδών (ΠρΣπ) του μαθήματος των Θρησκευτικών (ΜΘρ) στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, δείχνουν ότι τα όρια και η δυναμική του όλου εγχειρήματος ξεφεύγουν από τα δεδομένα μιας απλής αναθεώρησης ΠρΣπ ή εκπαιδευτικής έστω μεταρρύθμισης στο πεδίο της θρησκευτικής εκπαίδευσης και αποκτούν χαρακτηριστικά μιας απόπειρας θρησκευτικού επαναγραμματισμού της ελληνικής κοινωνίας.

Με άλλα λόγια αποκαλύπτουν την κορυφή του παγόβουνου μιας σκληρής και υπόγειας διαμάχης, στοιχείο αναπόφευκτο και προφανώς αναμενόμενο για ένα θέμα με πρόδηλο ιδεολογικό φορτίο και προεκτάσεις στο πεδίο της συλλογικής (εθνικής και πολιτικής) και προσωπικής μας πορείας, με αλήθειες και ψέμματα, βεβαιότητες και ιδεοληψίες, ελπίδες και διαψεύσεις, επανεκκινήσεις και πισωγυρίσματα ή αγχώδεις τέλος προσπάθειες υπαρξιακού αυτοπροσδιορισμού και τοποθέτησης στο σύγχρονο κόσμο.

Στο κέντρο της αντιπαράθεσης, “κοινός τόπος” η πρόταξη της Ορθόδοξης παράδοσης σαν συστατικού στοιχείου της ελληνικής παιδείας και πολιτισμού, με ξεκάθαρα διαφορετικό ωστόσο πρόσημο στην ανάγνωση και στην κατεύθυνση κυρίως της αξιοποίησής της.

Το ζήτημα προφανώς σχετίζεται με τη φωνή αυτής της παράδοσης και το πως φθάνει στα αυτιά μας, καθώς τόσο οι εισηγητές όσο και οι αποδέκτες των όρων δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι εννοούν, ακούν και βλέπουν το ίδιο πράγμα.

Ο ελληνισμός σαν τόπος και τρόπος κραυγάζει για άνοιγμα στον άλλο, κατάφαση στη ζωή και επικοινωνία.

Σε μια τέτοια, πολιτισμική περισσότερο, πρόταση ανάγνωσης της παράδοσης του τόπου, ποιος μπορεί να είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης; Μπορούμε έστω και να αφήνουμε απλά να αιωρείται η πιθανότητα ενός “άστεγου” ή “περιττού” μαθήματος των Θρησκευτικών στο ελληνικό σχολείο;

Η απάντηση που δίνουν τα νέα προγράμματα Σπουδών στο σύνολό τους, ως περιεχόμενο και μέθοδος, είναι ένα ξεκάθαρο όχι.

“Επρόκειτο να απαντήσουμε σ' ένα ερώτημα – ένα ερώτημα φοβερό- σ' ένα ερώτημα που κανείς μέχρι τώρα δεν μπόρεσε να αποφύγει πριν ξεψυχήσει: Τις εί;” N. Polony

...Ποιοί είμαστε, από που ερχόμαστε, που θέλουμε να πάμε;

_Τι είδους άνθρωπο, κοινωνία, κράτος οραματιζόμαστε;

_Τι θρησκευτική εκπαίδευση είχαμε;

_Είμαστε ευχαριστημένοι με τα όριά της και την εμβέλεια της δυναμικής της;

_Τι είδους θρησκευτικό γραμματισμό πρόσφερε στην ελληνική κοινωνία μέσω των μαθητών – αυριανών πολιτών της;

_Είχε απάντηση στα νέα δεδομένα (διεθνείς εξελίξεις, μετακινήσεις πληθυσμών – πρόσφυγες, μετανάστες, εσωτερικές κοινωνικές διεργασίες, εκκοσμίκευση -αποθρησκευτικοποίηση της ζωής) ή το οπλοστάσιό της ήταν ξεπερασμένο;...

Με τον γνώριμό μας νεοελληνικό τρόπο της υπερβολής στα όρια της ψύχωσης, που χαρακτηρίζει κάθε προσπάθεια αντιμετώπισης υπαρκτών ή φανταστικών διλημμάτων ή αντιπάλων (και αφήνοντας για την ώρα τον προβληματισμό του αν μπορεί ένα ξεκομμένο από την κοινωνική ζωή και τις ανάγκες της σχολείο να παίξει τόσο σημαντικό ρόλο), τείνουμε να οδηγήσουμε την αντιπαράθεση στα όρια ενός ακόμα εθνικού διχασμού.

Κι αυτό γιατί – μεταφέροντας κάποιες από τις απόψεις όσων αντιμάχονται τα νέα προγράμματα σπουδών– οι εμπνευστές τους φέρονται να αγωνίζονται για την κατάληψη ενός κάστρου, που αν επιτευχθεί ανοίγει ο δρόμος της εκσυγχρονιστικής διαπολιτισμικής επέλασης στην ελληνική κοινωνία, οδηγώντας τους ίδιους στη μέχρι ολοκαυτώματος υπεράσπιση του τελευταίου – κατ' αυτούς – προπύργιου αντίστασης στη λαίλαπα του εθνομηδενισμού, του εθνοσυγκρητισμού και της κοινωνικής αναδόμησης.

Αποφορτίζοντας και απομυθοποιώντας τα παραπάνω, αν δεν ξεμπερδέψουμε με το προπατορικό αμάρτημα του νεοελληνισμού στην ιδιωτική και δημόσια εκδοχή του εννοούμενου, είναι επόμενο οι απαιτήσεις του σύγχρονου κόσμου να μπερδεύουν ακόμη περισσότερο το βηματισμό μας.

Στην κατεύθυνση αυτή φαίνεται να κινείται
η στοχοθεσία των Αναλυτικών Προγραμμάτων της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 2003,
η οποία **σύμφωνα με την εκτίμηση του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής**
“παρουσιάζεται αρκετά εκσυγχρονισμένη”, καθώς “αναδεικνύει τη συμβολή του Χριστιανισμού στη
συνοχή του σύγχρονου κόσμου και στην ποιότητα της ανθρώπινης ζωής, επιδιώκει την
ευαισθητοποίηση των μαθητών απέναντι στους σύγχρονους κοινωνικούς προβληματισμούς,
υπογραμμίζει τον υπερφυλετικό, υπερεθνικό και οικουμενικό χαρακτήρα του χριστιανικού μηνύματος”,
προφανώς σε συνάφεια με “τις διαπιστώσεις γύρω από την πολυπολιτισμική, πολυφυλετική και
πολυθρησκευτική δομή των σύγχρονων κοινωνιών”

και τέλος καταλήγει

“στη συνειδητοποίηση της ανάγκης για διαχριστιανική και διαθρησκευτική επικοινωνία”.

Κάνοντας ένα άλμα δεκαπέντε περίπου χρόνων, στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο, και στην προσπάθεια χαρτογράφησης “των νέων απαιτήσεων για τη θρησκευτική εκπαίδευση στο ευρωπαϊκό περιβάλλον του μαθήματος”, προτάσσεται η επιβεβαίωση μέσω των διεθνών εξελίξεων των αρχών του 21ου αιώνα, “ότι η θρησκευτική εκπαίδευση αναγνωρίζεται πλέον ως απαραίτητος όρος για την πολύπλευρη και ολοκληρωμένη μόρφωση των μαθητών, αντιμετωπίζεται (μιλώντας τουλάχιστον για την Ευρώπη), ως κοινά αποδεκτό αίτημα το δικαίωμα όλων των παιδιών για θρησκευτική εκπαίδευση, επιδιώκεται ένα σχολικό μάθημα των Θρησκευτικών, στο οποίο η συμμετοχή όλων των παιδιών, χωρίς καμιά διάκριση και ανεξάρτητα από τη θρησκευτική ή μη δέσμευσή τους, θεωρείται αυτονόητη όσο και αναγκαία”.

Συνταγμένοι πίσω από το βασικό αυτό αίτημα οι γενικοί σκοποί και οι επιμέρους εκπαιδευτικοί προσανατολισμοί και στόχοι του μαθήματος, αποσαφηνίζουν τα χαρακτηριστικά του νέου Προγράμματος Σπουδών που “συμπερασματικά προωθεί μια παιδαγωγικά ευαίσθητη, με ρεαλιστικούς μαθησιακούς στόχους, διδακτικά ευέλικτη και πολυεπίπεδη πρόταση θρησκευτικής αγωγής, η οποία βασίζεται στο ισχύον νομικό πλαίσιο και ανταποκρίνεται στις σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες.

Έχει ως επίκεντρο την Ορθόδοξη παράδοση αλλά διαφοροποιείται από την κατήχηση, διασώζει εύλογες και αναγκαίες ισορροπίες ανάμεσα στο οικείο και στο έτερο, χωρίς να μετατρέπει το μάθημα σε Θρησκευολογία”. (ΠρΣπ Δημοτικού – Γυμνασίου, 2016).

Η προφανής συμπληρωματικότητα των δύο αναφορών (εκείνης του Αναλυτικού Προγράμματος του 2003 και της κατά πολύ εκτενέστερης των νέων Προγραμμάτων Σπουδών) με εύκολα εξηγήσιμες και αναμενόμενες με βάση τις κοινωνικές, παιδαγωγικές και διδακτικές ανακατατάξεις, τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος τόσο στη μορφή όσο και στο περιεχόμενο της νέας πρότασης θρησκευτικής εκπαίδευσης στα υποκείμενά της (εαυτός – άλλος), κάνει ακόμα πιο ακατανόητη την ένταση της διαμάχης που εισαγωγικά περιγράψαμε:

Το κατηχητικά και ομολογιακά προσανατολισμένο μάθημα του παλιού προγράμματος δεν απέκλειε τη γνωσιολογική, πολιτιστική και θρησκευολογική προοπτική, όσο ο βιωματικός και διαθρησκευτικός χαρακτήρας του νέου, αφήνει πεδίο σε θρησκευολογικές και συγκρητιστικές ακόμα αποκλίσεις.

“Μάθημα εγκεντρισμένο στην Ορθόδοξη παράδοση” το πριν, “πρόταση θρησκευτικής αγωγής που έχει ως επίκεντρο την Ορθόδοξη παράδοση” η νέα, ίδια η θάλασσα, περήφανη για τα λιμάνια της και μάλλον αδιάφορη για την αγωνία προορισμού αυτών που την ταξιδεύουν.

Το “νέο” δεδομένο, ο “άλλος” ήταν πάντα εδώ, συστατικό στοιχείο του γενετικού της κώδικα.

Αυτό που δεν μας αφήνει να ησυχάσουμε στην ναρκισσιστική μας αυτάρκεια , είναι το ίδιο που αντιστέκεται στην αφομοίωση και άρνηση τελικά του εαυτού μας.

“Το μάθημα των Θρησκευτικών συμβάλλει καθοριστικά στην εξοικείωση των μαθητών με το πνευματικό, πολιτιστικό και κοινωνικό περιβάλλον εντός του οποίου ζουν και κατ' επέκτασιν στην ομαλή ένταξή τους σ' αυτό, αναδεικνύοντας τη θρησκευτική γνώση σε σημαντικό αγωγό πρόσληψης και εργαλείο κατανόησης της πραγματικότητας.

Ανεξάρτητα από τη θρησκευτική ή μη ταυτότητα των μαθητών, αυτή η εξοικείωση και ένταξή τους προϋποθέτει κατ' αρχήν τη γνωριμία τους με την Ορθόδοξη Παράδοση, η οποία είναι συνυφασμένη με την ιστορία αλλά και το παρόν αυτού του τόπου και εξακολουθεί να αποτελεί βασικό συστατικό της πολιτισμικής φυσιογνωμίας του. Ο μαθητής σταδιακά και ανάλογα με τη δεκτικότητα κάθε εκπαιδευτικής βαθμίδας, καλείται να γνωρίσει τα γραπτά κείμενα, τα καλλιτεχνικά και ευρύτερα πολιτισμικά μνημεία (ποίηση, ζωγραφική, αρχιτεκτονική, μουσική) καθώς και τις ηθικές και κοινωνικές αξίες που αποτυπώνουν αυτή την παράδοση στο πέρασμα των αιώνων “
(Υπομνημα, τμήμα Θεολογίας Α.Π.Θ.).

Αντιμετωπίζοντας την πραγματικότητα και τα νέα κοινωνικά δεδομένα που τη συνθέτουν ως ευκαιρία διαλόγου και όχι απομονωτισμού,

“η Ορθόδοξη θεολογία και παράδοση καλείται μέσα από το μάθημα των Θρησκευτικών να προχωρήσει πέρα από τη νεωτερικότητα, αποδεχόμενη τον πλουραλισμό και την ετερότητα, κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ταυτόχρονα να μην υποτιμά, να μην σχετικοποιεί, πολύ δε περισσότερο να μην εγκαταλείπει την αυτοσυνειδησία της. Στοιχεία μιας τέτοιας θεολογικής θεώρησης της πολυπολιτισμικότητας ως αλληλοσεβασμού, αποδοχής και ειρηνικής συνύπαρξης με τη θρησκευτική ή όποια άλλη ετερότητα, είναι διάσπαρτα στην Αγία Γραφή, στην κληρονομιά των Πατέρων της Εκκλησίας, σε κείμενα νεότερων και σύγχρονων χριστιανών στοχαστών, καθώς και σε ποικίλα έργα τέχνης”. (Πρ. Σπ. Δημοτικού- Γυμνασίου)

Το ξαναγράφουμε: το ζήτημα προφανώς σχετίζεται με τη φωνή της Ορθόδοξης παράδοσης και το πως φθάνει στα αυτιά μας.

“Όλα εκείνα ήσαν ιδικά μου (...). Το χωράφι ήταν του γεωργού μόνον εις τας ημέρας που ήρχετο να οργώση η να σπείρη, κι έκαμε τρις το σημείον του Σταυρού, κι έλεγεν Εις το Όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, σπέρνω αυτό το χωράφι, για να φάνε όλ`οι ξένοι κι οι διαβάτες και τα πετεινά τ`ουρανού, και να πάρω κι εγώ τον κόπο μου” (Α. Παπαδιαμάντης).

Θρησκευτικότητα χαράς κι όχι ενοχών ή φόβου για τη ζωή, τον άλλο, τη φύση. Θρησκευτικότητα ευχαριστίας και ευλάβειας κι όχι ευσεβισμού. Θρησκευτικότητα ως πράξη ζωής και όχι ως προϊόν εργαστηρίου και δοκιμαστικού σωλήνα.

Σε ένα χώρο που η ορθοδοξία γεννούσε ορθοπραξία και το αντίστροφο σε μια αξεδιάλυτη συνάφεια ζωής και πίστης στην προσωπική στάση και ευθύνη του ανθρώπου απέναντι στο άλλο (σαν δρόμο προς το Θεό εννοούμενο) και στον κόσμο, έχει απομείνει κάτι ζωντανό απο τον ορθόδοξο τρόπο; Μιλάμε επιτέλους για σώμα ή λείψανο της Ορθοδοξίας που κάποιοι περιφέρουν, ενδιαφερόμενοι μόνο για δύναμη και εξουσία;

Αν δεν μπορεί να υπάρξει ορθόδοξη θεώρηση (και ότι άλλο προσδιορίζει ο όρος σε επίπεδο αισθητικής, εκπαιδευτικής, κοινωνικής και παραγωγικής ακόμα διαδικασίας, πέρα από οποιαδήποτε διάθεση επιστροφής σε νεκρά από καιρό σχήματα) χωρίς αγωνία για τον άλλο και τον κόσμο – περιβάλλον, μπορεί να σημαίνει κάτι η μουσειακή και φολκλορική της διαχείριση στην ιδιωτική και δημόσια καθημερινότητα μας; Ή αλλιώς, με τι μούτρα ζητάμε να συνδέσουμε στη σχολική τάξη την Ορθόδοξη παράδοση με το σήμερα και το αύριο των μαθητών μας, όταν πολιτεία, κοινωνία και πρόσωπα την έχουμε εξοβελίσει από τη ζωή μας;

“Μπαίνοντας ο εικοστός αιώνας στο τελευταίο του τέταρτο, αισθάνομαι άστεγος και περιττός. Όλα είναι κατελημμένα, ως και τ’ άστρα. Οι άνθρωποι έχουν απαλλαγεί από κάθε παιδεία, όπως στην εποχή του Τσέγκις Χαν και δεν ερωτεύονται ούτε κατ’ ιδέαν”. (Ο. Ελύτης)

Στο τέλος του εικοστού αιώνα ο Οδυσσέας Ελύτης αισθανόταν “άστεγος και περιττός”, σε έναν κόσμο που δεν περισσεύει τόπος και χρόνος για παιδεία και έρωτα.

Στην αρχή ακόμα του εικοστού πρώτου, στη σκιά της θεοποίησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της σεξουαλικής απελευθέρωσης, της μαζικοποίησης και υποχρεωτικότητας της εκπαίδευσης, του τέλους των ιδεολογιών και της θρησκείας, ας μιλήσουμε ξανά στα παιδιά για την ανάγκη της παιδείας και του έρωτα, για το Θεό, για την ιερότητα της ζωής και του άλλου.

Ας ξαναμιλήσουμε ελληνικά ***“κι ας μην αποκρίνεται κανένας”***, συντασσόμενοι με τη μελαγχολία, τη δι-αίσθηση του ποιητή κι όχι με την αδημονία του καθοδηγητή, καθώς ***“άπαξ και κάποιος επέτυχε – στον πολιτισμό εννώ – δεν μπορεί παρά να επανέλθει. Μετά μυριάδες χρόνια θα επανέλθει”***.
(Ο. Ελύτης)

“Η εποχή μας χρειάζεται δασκάλους”. (Α. Ταρκόφσκι)

Δασκάλους “που πιστεύουν βαθιά στην παιδευτική αξία του μαθήματός τους, το περιεχόμενο του οποίου θέλουν να μεταδώσουν στους μαθητές μαζί με την αγάπη τους γι' αυτό, δασκάλους που θεωρούν αδιανόητο έναν κόσμο από τον οποίο θα απουσιάζει ότι εκείνοι γνωρίζουν και διδάσκουν, δασκάλους, όχι εμπυχωτές μιας ομάδας ανηλίκων”. (Στ. Ζουμπουλάκης)

Δεν ξέρω από τι υπαγορεύθηκε και τι προσδιορίζει η αναφορά- ανάγκη “ για επαγγελματίες εκπαιδευτικούς, με ισχυρή θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση που έχουν πλήρως κατανοήσει τον ρόλο τους και έχουν αναπτύξει στοχαστικοκριτικές δεξιότητες”. (Πρ. Σπ. Δημοτικού- Γυμνασίου)
Με προβληματίζει παρά με ανησυχεί και σίγουρα δεν πρέπει να μας φοβίζει.

“Ο καθείς και τα όπλα του”. (Ο. Ελύτης)

Γιατί όλοι ξέρουμε ποιος την πληρώνει κάθε φορά που ξεσπάει καυγάς στο βάλτο: τα βατράχια.
**Το ζήτημα είναι αν και ποιος θέλει να παραμένει βάτραχος
όταν μπορεί να μεταμορφωθεί σε πρίγκιπα της εκπαιδευτικής διαδικασίας;**